

STAPPENPLAN OPEN PUBLICEREN VAN LEERMATERIALEN

ROBERT SCHUWER, MAART 2014

foto: <http://pixabay.com/nl/sleutel-sleutelhanger-close-up-123554> (CC0)

SURF

OPEN PUBLICEREN VAN LEERMATERIAAL: EEN STAPPENPLAN

Veel instellingen voor hoger onderwijs hebben al een database (repository) met digitaal leermateriaal. Soms is dat de database van de elektronische leeromgeving die gebruikt wordt (bijvoorbeeld Blackboard of Moodle), of is het een database met allerlei videomateriaal (zoals weblectures). Welke activiteiten moeten nu worden ondernomen om het materiaal in die database vrij beschikbaar te stellen aan de buitenwereld? In dit document wordt een stappenplan beschreven van de activiteiten.

Dit stappenplan bevat informatie voor de docent die zijn of haar leermateriaal wil delen, voor ondersteunende diensten die te maken kunnen krijgen met het invoeren en beschrijven van leermaterialen in een database (zoals bibliotheken) of voor (beleids) medewerkers die de gevolgen van het open beschikbaar stellen van leermateriaal willen overzien.

SCHETS VAN DE CONTEXT

Er zijn verschillende soorten databases te onderscheiden waarin digitaal leermateriaal is opgeslagen. Om het materiaal vindbaar te kunnen maken voor de buitenwereld is het van belang eerst te kijken naar de mogelijkheden van de betreffende database. Grofweg zijn er twee opties:

1. De database beschikt over onvoldoende mogelijkheden om beschrijvingen aan leermateriaal toe te kennen en die beschrijvingen te delen met de buitenwereld.

Dit geldt veelal voor databases die gekoppeld zijn aan een elektronische leeromgeving, zoals Blackboard of Moodle. We zullen verderop zien dat één van de stappen in het beschikbaar stellen van leermateriaal het beschrijven van het materiaal is volgens een bepaalde standaard. Wanneer de database niet toelaat de leermaterialen te beschrijven volgens die standaard dan zal naar andere wegen gezocht moeten worden om het materiaal toch te kunnen delen met de buitenwereld. In dit stappenplan zullen we niet stilstaan bij dergelijke databases.

2. De database beschikt wel over mogelijkheden om leermateriaal te beschrijven en die beschrijvingen te delen met de buitenwereld.

Een dergelijke database zullen we aanduiden met de term **repository**. Vaak wordt zo'n repository beheerd door een repositorymanager. Er is dan dus meer zicht op de kwaliteit van de ingevoerde leermaterialen en de beschrijving van die materialen in de repository.

TIP: Veel instellingen kunnen gerichte ondersteuning bieden bij de hierna volgende stappen. Zo is er vaak een auteursrechten informatiepunt (voor informatie over auteursrechten), een bibliotheek (voor het beschrijven van de leermaterialen en het opnemen van die leermaterialen in een repository) en onderwijskundige ondersteuning. Zoek ook samenwerking met collega's zodat van elkaars sterkten gebruik kan worden gemaakt.

HOOFDSTAPPEN

1. Bepaal welke leermaterialen open gepubliceerd gaan worden.
2. Bepaal welke open licentie gebruikt gaat worden.
3. Pas het leermateriaal aan.
4. Regel de rechten.
5. Maak het leermateriaal vindbaar door te metadateren.
6. Publiceer het leermateriaal, en (6a) zorg voor vindbaarheid via Edurep.

STAP 1: BEPAAL WELKE LEERMATERIALEN OPEN GEPUBLICEERD GAAN WORDEN

Verreweg de meeste instellingen die open leermaterialen publiceren maken een keuze uit het beschikbare materiaal. Verschillende onderdelen van een instelling (faculteit, departement, academie, opleiding) kunnen hier verschillende wegen bewandelen.

De volgende overwegingen kunnen ook invloed hebben op die keuze.

- Beleidsregels
 - Zijn er (minimale) kwaliteitskenmerken waaraan leermateriaal moet voldoen voordat het open beschikbaar mag worden gesteld?
 - Zijn er specifieke terreinen waarop de instelling zich wil profileren en waar het open beschikbaar stellen van leermateriaal aan kan bijdragen?
 - Zijn er concrete beleidsvoornemens waaraan het open publiceren van leermateriaal kan bijdragen?
- De context:
 - Is het een eerste experiment om ervaring op te doen met open leermateriaal?
 - Vindt het plaats voor een specifiek vakgebied (bijvoorbeeld in het kader van ondersteuning voor wiskunde)?
 - Gaat het om een specifiek type leermateriaal (bijvoorbeeld alleen videomateriaal of alleen collegesheets)?
 - Wil je specifieke kennis en expertise die eigen is voor de instelling zichtbaar maken?
- De te verwachten inspanning om het materiaal open beschikbaar te krijgen (zie stap 3 en stap 5).
- De te verwachten medewerking van betrokken docenten.

MEER WETEN?

In het Trendrapport Open Educational Resources 2013 is het artikel *Trends in businessmodellen rond open educational resources en open education* opgenomen dat de kansen van het publiceren van open leermaterialen beschrijft, gekoppeld aan de kwaliteitsagenda van het ministerie. Zie: <http://www.surf.nl/nl/publicaties/Pages/TrendrapportOER2013.aspx>

STAP 2: BEPAAL WELKE OPEN LICENTIE GEBRUIKT GAAT WORDEN

Open leermateriaal mag door een gebruiker onder voorwaarden gebruikt, bewerkt, gemixt, gedistribueerd en geherpubliceerd worden.

Alle creatieve werken van mensen zijn automatisch beschermd door auteursrechten (copyright). Daarvoor hoef je het ©-symbool niet te gebruiken of formeel iets te regelen. In de Auteurswet is namelijk geregeld dat de zeggenschap over creatieve werken - en daar valt ook de meeste digitale content onder - berust bij de maker van het werk of degenen aan wie de maker zijn rechten heeft overgedragen.

Deze bescherming is goed voor mensen die volledige controle over hun werk willen behouden, maar wat als je je werk onder bepaalde voorwaarden met anderen wilt delen? In dat geval kun je een Creative Commons-licentie gebruiken. Met een Creative Commons-licentie:

1. behoud je als maker de auteursrechten en
2. bied je anderen de mogelijkheid om jouw werk te bewerken, publiceren, kopiëren en verspreiden, zolang ze zich houden aan de voorwaarden die jij zelf stelt.

Met een licentie geef je anderen dus toestemming om jouw werk op bepaalde manieren te gebruiken. Door te verwijzen naar de geldende licentie kunnen anderen zien op welke manier zij jouw werk kunnen gebruiken.

Creative Commons: vier voorwaarden

Creative Commons biedt licenties die zijn gebaseerd op vier bouwstenen die aangeven welke voorwaarden jij stelt aan het hergebruik van jouw werk.

NAAMSVERMELDING

De optie 'Naamsvermelding' (BY) geeft anderen het recht om werk verder te verspreiden, gebruiken en veranderen zolang ze de naam van de maker noemen. Deze voorwaarde geldt bij alle CC-licenties. Aan het CC BY-logo kunnen mensen zien dat ze jouw werk mogen hergebruiken zonder toestemming te vragen. Mits ze de naam van jou of jouw instelling en de gebruikte licentie maar duidelijk vermelden.

GEEN COMMERCIEEL GEBRUIK

Met de optie 'Geen commercieel gebruik' (NC – Non Commercial) geef je aan dat commercieel gebruik van jouw werk niet toegestaan is. Anderen mogen werk met deze licentie delen, gebruiken en veranderen, maar ze mogen er geen geld mee verdienen.

GEEN AFGELEIDE WERKEN

Met de optie 'Geen afgeleide werken' (ND – No Derivative Works) geef je aan dat anderen jouw werk alleen in de originele vorm mogen (her)gebruiken. Het mag dus in zijn geheel worden gekopieerd, gepubliceerd en verspreid, maar niemand mag het werk wijzigen, uitbreiden of bewerken.

GELIJK DELEN

De optie 'Gelijk delen' (SA – Share Alike) verplicht mensen die jouw werk gebruiken of veranderen om hun werk onder dezelfde licentie te publiceren.

Zes combinaties

Met de vier bouwstenen zijn er zes combinaties van Creative Commons-licenties mogelijk:

Voorwaarde	Creative Commons licentie
Naamsvermelding	CC-BY
Naamsvermelding – Gelijk delen	CC BY-SA
Naamsvermelding – Niet-commercieel	CC BY-NC
Naamsvermelding – Geen afgeleid werk	CC BY-ND
Naamsvermelding – Niet-commercieel – Gelijk delen	CC BY-NC-SA
Naamsvermelding – Niet commercieel – Geen afgeleid werk	CC BY-NC-ND

TIP: op de website van Creative Commons is een handige tool om de juiste licentie voor leermateriaal te bepalen: <http://creativecommons.org/choose/?lang=nl>

MEER WETEN?

- > Open educational resources en auteursrechten: <https://www.surfspace.nl/artikel/919-open-educational-resources-en-auteursrechten>
- > Digitale rechten: <http://www.surf.nl/themas/digitale-rechten>
- > Handleiding Creative Commons voor projectleiders van SURF-projecten: <http://bit.ly/1epbMwN>

STAP 3: PAS HET LEERMATERIAAL AAN

Het materiaal dat open gepubliceerd wordt zal vaak nog bewerkingen moeten ondergaan. Hierbij spelen de volgende aspecten.

ZELFSTANDIG TE GEBRUIKEN

Wanneer het te publiceren materiaal deel uitmaakt van een groter geheel dat niet in zijn geheel open beschikbaar wordt gesteld moet het te publiceren materiaal zodanig worden aangepast dat het als zelfstandige eenheid te gebruiken is. Denk daarbij aan:

- Het aanpassen van verwijzingen naar andere onderdelen. Bijvoorbeeld: “in het volgende hoofdstuk staat...”, terwijl dat volgende hoofdstuk geen deel uitmaakt van het te publiceren materiaal.
- Het aanpassen van hyperlinks naar niet-open beschikbare sites. Het leermateriaal kan bijvoorbeeld een link bevatten naar materiaal in de elektronische leeromgeving dat alleen beschikbaar is voor de eigen studenten. Dergelijke verwijzingen moeten worden aangepast.
- Het toevoegen van een inleiding en uitleiding, zodat het materiaal compleet is. Bij de inleiding kan bijvoorbeeld worden aangegeven welke voorkennis verwacht wordt, wat de leerdoelen zijn etc.

DOCENTAANWIJZINGEN TOEVOEGEN

De bruikbaarheid van het leermateriaal wordt voor een deel bepaald door de context. Een deel van de contextinformatie is impliciet aanwezig. Zo bepaalt de plaats in een curriculum en de faculteit die het leermateriaal gebruikt bijvoorbeeld voor welke studenten in welke fase van de studie het materiaal bedoeld is. Deze impliciete contextinformatie is niet bekend wanneer het leermateriaal gevonden wordt door een derde. Het toevoegen van deze informatie helpt daarom het hergebruik te bevorderen.

Denk bijvoorbeeld aan:

- **Wanneer:** beschrijf de plaats in het curriculum waarvoor het materiaal is geschreven.
- **Voor wie:** beschrijf de kenmerken van de doelgroep voor wie het materiaal bedoeld is (zoals verwachte voorkennis bij de student).
- **Visie:** beschrijf vanuit welke onderwijsvisie en didactische opvatting het materiaal is geschreven.
- **Onderwerpen:** beschrijf welke onderwerpen aan bod komen. Wanneer voor het betreffende vakgebied een ontologie bestaat, is het advies de terminologie uit die ontologie te gebruiken.
- **Leeractiviteiten:** beschrijf welke leeractiviteiten van de lerende worden verwacht (groepswork, individueel leren, peer feedback,...).
- **Rol docent:** beschrijf welke rol de docent heeft (is het materiaal docentgericht of is de docent een coach of tutor?).
- **Tijd:** beschrijf welke studiebelasting het bestuderen van het materiaal heeft.
- **Toetsing:** beschrijf van welke toetsingsvorm bij dit materiaal wordt uitgegaan.

NAGAAN RECHTENKWESTIES

Inventariseer de potentiële elementen in het materiaal waar mogelijk rechten van derden op berusten. Om het materiaal onder een open licentie te kunnen publiceren moet je toestemming hebben van de rechthebbenden van deze elementen. Denk daarbij aan afbeeldingen, video's, audiomateriaal, tekstovernames. Deze inventarisatie is input voor stap 4.

TESTEN

Met name wanneer het materiaal interactieve elementen bevat (dus meer is dan alleen tekst) zal de aangepaste versie getest moeten worden in de omgeving waar het open gepubliceerd wordt.

MEER WETEN?

> Open educational resources ontwikkelen en hergebruiken: <https://www.surfspace.nl/artikel/954-open-educational-resources-ontwikkelen-en-hergebruiken>

STAP 4: REGEL DE RECHTEN

Op basis van de inventarisatie bij stap 3 moeten voor elementen de rechten worden nagegaan. Dit betekent dat de rechthebbende toestemming moet geven het element onder een open licentie te mogen publiceren. Wanneer die toestemming niet verkregen wordt zijn er diverse alternatieven:

- Vervang het element door een element dat rechtenvrij is of waar een open licentie aan gekoppeld is.
- Indien zo'n vervanging niet te vinden is: ga na of je zelf zo'n vervanging kunt produceren. Bijvoorbeeld door zelf een foto te maken als vervanging van een foto met rechten.
- Indien beide voorgaande stappen niet tot een resultaat leiden: ga na of het element onmisbaar is voor het leerproces. Wanneer dat niet het geval is kan het element weggelaten worden, zoals een foto die alleen als illustratie dient.

Wanneer het niet lukt voor essentiële elementen uit het leermateriaal de rechten te regelen is het materiaal ongeschikt om open te publiceren.

Zorg er voor dat de te gebruiken licentie op ieder leermateriaal vermeld staat. Het is niet voldoende dit alleen bij de repository te melden, want het leermateriaal kan ook worden gedownload naar een eigen omgeving van de (her)gebruiker.

TIP

Op <http://search.creativecommons.org> kun je zoeken naar bronnen met een Creative Commons-licentie. In Google kun je via de optie “geavanceerd zoeken” zoeken naar afbeeldingen en teksten met een Creative Commons licentie. Deze optie is er ook bij Youtube en de fotosite www.flickr.com. Op <http://pixabay.com> vind je een schat aan afbeeldingen met een open licentie. Een verzameling met open clipart staat op <http://openclipart.org>.

STAP 5: MAAK HET LEERMATERIAAL VINDBAAR DOOR TE METADATEREN

Om het leermateriaal vindbaar te krijgen (bijvoorbeeld via Edurep, zie stap 6a) moet het beschreven worden door labels aan het materiaal toe te voegen (metadateren). In Nederland bestaat er een standaard voor het beschrijven van leermateriaal: NL-LOM. In die standaard is aangegeven welke labels verplicht moeten worden ingevuld en welke labels optioneel zijn.

Verplichte labels zijn:

- Titel
- Taal
- Beoogde eindgebruiker (leerling/student of docent)
- Beoogde leeftijdsgroep (bijvoorbeeld 18-24 jaar)
- Kosten (ja/nee)
- Auteursrechten en andere beperkingen (ja/nee)

Daarnaast zijn er enkele aanbevolen labels, zoals Omschrijving en Sleutelwoorden.

Vaak is er bibliotheekpersoneel beschikbaar om de leermaterialen in een repository in te voeren. Dat is gemakkelijk voor docenten en vergroot de kwaliteit van de invoer.

MEER WETEN?

> Beschrijving van NL-LOM: <http://wiki.surf.nl/display/nllom/home>

> Informatie over NL-LOM: <http://www.edustandaard.nl/afspraken/beheerde-afspraken/nl-lom>

STAP 6: PUBLICER HET LEERMATERIAAL, EN (6A) ZORG VOOR VINDBAARHEID

De laatste stap is ervoor te zorgen dat het leermateriaal benaderbaar wordt via internet voor iedere geïnteresseerde. Dit wordt het publiceren van het leermateriaal genoemd. Er zijn verschillende keuzes die hierbij gemaakt kunnen worden, die elkaar niet hoeven uit te sluiten:

- Publiceren via de website van de eigen instelling. Deze keuze geeft de meeste vrijheid qua inrichting en te bieden functies voor de geïnteresseerde (zoals allerlei zoekfuncties), maar geeft ook veel werk aan onderhoud van de website.
- Publiceren via iTunes U, een platform van Apple waarop leermateriaal gemaakt kan worden via allerlei tools die daar aangeboden worden en waarop ook leermateriaal gepubliceerd kan worden. Hierbij gaat het voornamelijk om videomateriaal. Het leermateriaal kan alleen worden gevonden via iTunes. Meer informatie: <http://www.apple.com/nl/education/itunes-u>.
- Publiceren via Youtube. Youtube heeft een educatieve toepassing met videomateriaal bedoeld voor gebruik in het onderwijs. Een instelling kan hier een eigen kanaal creëren waar videomateriaal vindbaar kan worden gemaakt. Meer informatie: <http://www.youtube.com/education>.

Onafhankelijk van de wijze van publiceren: zorg voor voldoende marketing zodat het bij geïnteresseerden bekend is dat open leermateriaal beschikbaar is en waar het te vinden is.

STAP 6A: ZORGEN VOOR VINDBAARHEID VIA EDUREP

Om open en gesloten digitaal leermateriaal in Nederland beter vindbaar te maken heeft Kennisnet de dienst Edurep (<http://edurep.kennisnet.nl>) ingesteld. Edurep verzamelt de metadata van vele collecties met open en gesloten leermateriaal in Nederland en maakt het doorzoekbaar, bijvoorbeeld via een widget die op de eigen website of leeromgeving te plaatsen is (zie <http://www.kennisnet.nl/diensten/edurep/zoeken-naar-leermateriaal/edurep-widget>). In 2012 is een overeenkomst gesloten tussen SURF en Kennisnet waarin geregeld is dat Edurep ook metadata van collecties in het hoger onderwijs verzamelt. Kennisnet heeft hiervoor een stappenplan samengesteld. Dit stappenplan is te vinden op <http://www.kennisnet.nl/diensten/edurep/aanbieden-leermateriaal/stappenplan-voor-aanbieders> (voor de repositorybeheerder).

MEER WETEN?

> Informatie over Edurep: <http://edurep.kennisnet.nl>

Dit stappenplan is opgesteld door Robert Schuwer (Open Universiteit). Heb je suggesties voor verbetering dan kun je die mailen naar robert.schuwer@ou.nl.

Deze publicatie verschijnt onder de Creative Commons licentie Naamsvermelding 3.0 Nederland. <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/nl>

SURF

Graadt van Roggenweg 340
Postbus 2290
3500 GG Utrecht

T +31 (0)30 234 66 00
F +31 (0)30 233 29 60

info@surf.nl
www.surf.nl

Maart 2014

